

Розділ 2. Теоретико-методологічні засади книгознавства, бібліотекознавства та бібліографознавства

Part 2. Theoretical and Methodological Foundations of Book Science, Library Science and Bibliography

https://doi.org/10.31516/2410-5333.058.04

УДК 821(100):7.097(043)

І. В. Зборовець, професор, доктор мистецтвознавства, Харківська
державна академія культури, м. Харків

zborovets15@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-7226-6823

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ФРАНЦІЇ ХІХ СТОЛІТТЯ НА УКРАЇНСЬКОМУ ТЕЛЕЕКРАНІ¹

Розглянуто масштабний французький серіал «Оповідання ХІХ століття», творчий досвід якого має практичне значення для українського телебачення. Виявлено, що школою для вітчизняних фахівців є майстерність у зображенні історичного минулого, реставрація інтер'єру, одягу, засобів пересування, деталей соціального середовища. Означено, що більшість телефільмів привертає увагу актуальністю тематики і проблематики. Розкрито, що чимало цінного є в роботі режисерів і акторів, гра яких надає правдиве уявлення про різні сторони життя французького суспільства ХІХ ст. Визначено, що творчі досягнення авторів серіалу сприятимуть створенню українських телеекранізацій художніх творів.

Ключові слова: телесеріал, екранізація, майстерність режисури і гри акторів.

I. V. Zborovets, Doctor of Art Criticism, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

UKRAINIAN TELEVISION EXPOSURE OF THE FRENCH BELLES-LETTERS OF THE 19TH CENTURY

The aim of the article is to define the screening of artistic production and to contribute the foreign experiment to Ukrainian TV.

Research methodology. The author uses a method of selection that characterizes the TV films about of the French life of the 19th century. The work by French stage manager is analyzed as historical, social, moral and mental phenomenon.

Results. The TV series "The stories of the 19th century" was useful as an exchange of experience and was of cognitive and methodological importance. The experience by French stage managers and actors is a school for our TV creators, authors of Ukrainian films. The positive aspect of TV foreign masters is the realistic description of life, the truth of characters and the mental authentic.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

The article considers the issue of visualizing the book into screen, to reproduce the artistic images.

Novelty. The TV series “The stories of 19th century” presentation is standard and will enrich the programmes for Ukrainian specialists as a model.

The practical significance. The French TV literary programme contains the valuable lessons for the mastery of directing and acting on Ukrainian TV.

Keywords: *TV series, film adaptation, mastery of directing and acting.*

Постановка проблеми. На зламі ХХ–ХХІ ст. розпочався історичний перехід художньої літератури від паперових форм до візуальних й електронних. Літературними творами відразу заволоділо ТБ, привласнивши їхні переваги і багатівікові функції (Богословский, 1998). Надалі оповідання, повісті, романи, драми були залучені до Інтернету, стали надбанням процесу комп’ютеризації. З’явилося чимало електронних бібліотек художніх творів, критичних матеріалів, періодичних видань, бібліографічних довідників (Сімейкіна, 1998). За допомогою Інтернету можна ознайомитися не лише з книжковими новинами, але й відкрити для себе імена письменників минулого, призабуті твори класиків (Сімейкіна, 2000).

Значну роботу в галузі популяризації авторів художніх творів здійснює телебачення як наймасовіша інформаційна система. Починаючи з 2017 р., українське телебачення демонструє в перекладі серіал, який ознайомлює глядачів із класичними творами французької літератури. Спочатку телепрограма мала назву «Оповідання ХІХ століття». У Франції цей серіал дивилися у 2009–2010 рр. Потім попередню програму об’єднали з наступною і в Україні показали по ТБ під назвою «Вік Мопассана. Повісті й оповідання ХІХ століття».

Українці побачили 16 телефільмів, знятих за творами відомих і майже невідомих нам майстрів французької новели. Це було незабутнє видовище. Воно відкрило нам світ минулого, приватне життя людей, їхні звичаї, характери, стосунки, моду, інтер’єр того часу. Кінематографісти майстерно відтворили на телеекрані особливості соціального й національного колориту певного історичного періоду, вразили глядачів незабутніми художніми образами.

Подібні літературні програми досі не мають аналогів на українському ТБ. Осмислення і використання зарубіжного досвіду візуалізації художніх творів є актуальними й продуктивними в процесі розвитку вітчизняної культури.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Обмін враженнями і думками щодо екранізації творів художньої літератури відбувається на сторінках Інтернету. Обговорення французького телесеріалу «Оповідання

ХІХ століття» українськими фахівцями і досі не відбулося, що зумовлює актуальність цієї статті.

Мета статті – проаналізувати масштабний французький серіал «Оповідання ХІХ століття».

Виклад основного матеріалу дослідження. Французи вдало обирають тему, цікаву сучасному глядачеві. Так, у телефільмі «Скарбничка» за твором О. Лабіша і А. де Лакура вони з гумором показали провінціалів, що прибули до Парижу розважитися.

Нам репрезентують дійових осіб. Виявляється, що в невеличкому містечку, де всі знають одне одного, мешкає родина фермера Шамботті, у якій у вільний час для розваги грають у карти на гроші, а програші складають у скарбничку. Згодом «свиню» розбивають і підраховують загальну суму. Одного разу вона склала аж 491 франк! Шамботті розмірковує, на що їх витратити: можна влаштувати бенкет або погуляти на ярмарку. Його сестра пропонує відвідати Париж, на якому вони давно не були. У неї до столиці власний інтерес: незаміжня Леоніда через шлюбну фірму замовила нареченого й нетерпляче бажає з ним познайомитися. Цей варіант приймається, і провінціали вирішують їхати, адже Париж здалеку неначе обіцяє здійснення їхніх сподівань.

У Парижі гості поводять себе як диваки, що потрапили в незвичайні обставини; читають якесь оголошення і визнають його непристойним. У столиці їх цікавлять не цінності культури, а крамниці. Фермер придбав граблі, ножиці для господарства. Інші теж зробили покупки.

Зголоднівши, компанія вирішує пообідати в ресторані, де конфлікт прибулих із чужим середовищем стає неминучим. Обід сподобався, але настрої провінціалів погіршав, коли їм виставили рахунок у 234 франки. Шамботті відмовляється заплатити, кричить: «Я не дам себе обдурити!»

Автори телефільму переконливо демонструють наївність, недовіру, непоступливість, які становлять сутність провінціала, обмеженої людини з глибинки. З'являється поліція, компанію Шамботті доставляють у відділок, відбирають у них гаманці, покупки і складають протокол.

Леоніда хвилюється: вона повинна вчасно прибути до будинку шлюбних замовлень. Випадково заарештованим вдається втекти з-під варти. Пішки, без грошей і необхідних речей провінціали нарешті знаходять цей «будинок щастя». Їх приймають гостинно і відправляють до танцювальної зали. Леоніда одягає маскарадний костюм і танцює, дуже задоволена казковою атмосферою балу. Героїні здається, що її оточує чарівний світ, який виконує найдорожчі бажання.

Нарешті відбувається зустріч Леоніди з тим, кого вона замовила. І тут на неї чекає несподіванка: нареченим виявився месьє Кокарель з

того ж самого містечка, який теж замовив наречену. Обидва розчаровані: зовнішність Кокареля не влаштує Леоніду, а Кокарель хотів би отримати наречену молодшу віком. Поліція увірвалась і повернула всю групу людей до в'язниці, перекресливши їхні сподівання.

Ранок. Дійові особи телефільму прокидаються в незнайомому приміщенні. Варти немає, і вони виходять на вулицю. Але пан Шамботті вважає, що ця втеча їх принижує. Отже, потрібно повернутися до поліції й усе пояснити.

Розв'язка конфлікту щаслива. Несподівано прибуває наречений доньки пана Шамботті і заспокоює земляків, адже він усе владнав: у поліції йому повернули гаманці, речі його супутників і розірвали протокол. Гості Парижу вільні і можуть повертатися додому. Вдоволений пан Шамботті обіцяє купити для сестри чоловіка.

Незважаючи на всі кумедні риси і дивну поведінку, провінціали виглядають у телефільмі приємними людьми. Їхній консерватизм має певні переваги: люди з глибинки зберегли простий погляд на життя, чесність, порядність, розсудливість. Але є проблема, яку не може вирішити ні провінція, ані столиця. Не випадково Леоніда не отримує те, що шукає. Ніякий розквіт цивілізації не може дати людині найпростішого і найголовнішого — особистого щастя. Наші глядачі почули цю правду від французів із телеекрану.

Сімейних проблем, важливих для усіх, торкається й екранізація оповідання О. Бальзака «Дім кішки, що грає у м'яча». Телефільм назвали «Гійом — наступник месьє Шевреля», хоча не лише про нього мова. Шеврель — власник крамниці тканин, яку часто відвідують парижани. Рекламою модної крамниці є оригінальний малюнок: кішка з ракеткою на подачі м'яча. Молодий художник Теодор зробив копію реклами. Картину оцінили в 30 тис. франків, і це зробило крамницю ще більше популярною та підвищило прибуток пана Шевреля.

І все було б чудово, якби не сталося непередбачене. Працюючи над копією, Теодор випадково побачив у вікні молодшу дочку Шевреля — красуню Аугусту. Молоді люди покохали одне одного і забажали одружитися. Це створило для Шевреля проблему, адже він сподівався знайти чоловіка для старшої доньки Віржині. Так несподівано реклама «Кішки, що грає в м'яча» закрутила інтригу.

Шеврель пропонує своєму помічникові стати його компаньйоном і одружитися з Віржині, за якою дає 50 тис. приданого. Але Гійом закоханий в Аугусту, яка обрала романтичного Теодора. Що робити? Зваживши вигідну пропозицію Шевреля, Гійом усе ж таки погоджується взяти за дружину Віржині, яку не кохає. Шеврель передає крамницю зятеві, залишає торгівлю і щасливо живе з дружиною на ренту, цілком задоволений тим, що влаштував життя обох дочок.

Однак на цьому історія не завершується. Шлюб Теодора і Аугусти на підставі взаємного кохання не витримав випробування часом. Виявилось, що за рівнем виховання й освіти дружина не пара шляхетному чоловікові. Аугуста виросла в обмеженій буржуазній родині, а художник Теодор формувався серед титулованих осіб, що й зумовило їхню соціальну нерівність. Красуні Аугусті не вистачило світського шарму, манер, інтелекту. Через рік цей шлюб фактично розпався. Теодор почав зраджувати дружині зі своїми натурщицями.

Аугуста в розпачі, не розуміє, що причина катастрофи — вона сама, шукає підтримки рідних. Пан Шеврель співчуває доньці й радить розірвати невдалий шлюб. Та Аугуста кохає Теодора й про розлучення з ним і слухати не хоче. Може розумну пораду надасть старша сестра? І Аугуста відвідує подружжя Гійома і Віржині. Ця сцена кульмінаційна в телефільмі. Сім'я, що була створена за розрахунком, виявилася щасливою. Віржині чекає на дитину, з чоловіком у неї повне взаєморозуміння. У Гійома багато важливих справ у крамниці, і особиста драма Аугусти його не хвилює. Навіть близькі люди не здатні зрозуміти душевних переживань покинутої дружини, не в змозі їй допомогти. Аугуста залишається наодинці зі своїм горем. Під час чергової зради Теодора їй стає зле, і вона помирає.

Автори телефільму неначе ведуть діалог із сучасними Аугустою і Віржині. Телефільм за твором О. Бальзака допомагає зрозуміти процеси, які відбуваються нині в родині.

Французи не приховують, що більшість злочинів, скоєних на ґрунті інтимних відносин чоловіка і жінки, залишаються без покарання. Як це відбувається показано в телефільмі «За ніч любові» за оповіданням Е. Золя. Поклик плоті примушує людину робити дивні речі. Кульгавий поет Жюльєн, невиразної зовнішності, платонічно закоханий у графиню Терезу, що мешкає в тому ж будинку. Він стає посміховиськом недосяжної для нього красуні. Поет кидає до її поштової скриньки вірші про своє кохання, зустрічає карету графині біля під'їзду, але вона його нібито не помічає, що глибоко ранить його серце.

Молода Тереза вже кілька років удова. У неї таємний роман із родичем Жаном Каламбелем. Вона ладна розірвати з ним стосунки, тим більше, що в неї є можливість стати дружиною графа Ветеля. Для неї це престижний шлюб. Тереза пропонує коханцеві 5 тис. франків, аби тільки він залишив її. Але Каламбель сам бажає стати чоловіком графині й не погоджується на її умови. Виникає сварка між коханцями, і розлучена графиня в несамовитому стані вбиває Каламбеля.

Усвідомивши, що вона скоїла злочин, Тереза згадала про поета-залицяльника. Вона просить Жюльєна непомітно винести тіло задушеного і десь заховати. Поет виконує її доручення. Але в той час, коли він уночі

перевозить труп, його впізнають на вулиці двоє негідників. Потрапивши до поліції, вони, рятуючи себе, вказують на Жюльєна. Так безвинний поет опинився у в'язниці, а вбивця — на волі.

Тим часом тіло Каламбеля знайшли в річці і оглянули. У легенях убитого не було води. Це означало, що його кинули у воду мертвим. На цій підставі поліція оголошує закоханого в графиню Жюльєна вбивцею через ревності. Якщо він буде мовчати, то закінчить життя на каторзі.

Графиня побоюється, що спільник може її виказати. Вона наважилася на особисту зустріч із ним. Тереза обіцяє Жюльєну ніч кохання за його мовчання. Але поет зрозумів, що графиня до нього байдужа, і повівся.

Отже, справжній злочинець врятував своє реноме. Графиня готується стати дружиною графа Ветеля, зробивши кроки через трупи Каламбеля і Жюльєна. У фіналі ми бачимо її на телеекрані веселою, впевненою в собі, наче нічого жахливого не сталося. Французи нагадали нам про нерозкриті злочини в Україні, які є на совісті не лише професійних душогубів, але й цілком порядних людей.

Дармоїдство було типовим явищем у минулому, залишається соціальним лихом і нині, змінивши форми. Автори телефільму «Дармоїд» за оповіданням Ренана іронічно поставилися до цього явища, створивши на нього пародію. З почуттям гумору нам показали безробітного інтелігента Анрі Жерара, який опинився в скрутному становищі. Але йому поталанило. Його запросили до багатой родини Верне на посаду компаньйона.

Жерар — талановита, освічена людина, яка за рівнем культури переважає своїх господарів. Він цікавий співрозмовник, який легко і невимушено стає необхідною людиною в сім'ї Верне. Анрі фехтує із хазяїном на рапірах, розважає доньку Поліну, залицяється до господині Маргарити і має успіх. Жерар усім сподобався і догодив. Маргарита стає коханкою дармоїда, він зваблює і її дочку. Здається, що на компаньйона чекають великі неприємності, адже він фактично руйнує сім'ю. Насправді дармоїд ненароком випробував родину Верне на міцність, і вона вистояла. Дружина переконалася в тому, що кохає чоловіка і припинила зраджувати, донька не поспішала одружитися. І вийшло так, що Жерар своїми ганебними вчинками зміцнив сім'ю, яка переживала кризу. Парадоксально, але телеглядачам показали позитивного дармоїда. Французи вміють розважити публіку.

Нашого сучасника телесеріал переносить у часи, коли існувала шляхта, великі маєтки, слуги. Титуловані особи мали свій кодекс честі. Як діяв цей кодекс у житті й показано в телефільмі «Дворянин» за оповіданням Октава Мірбо.

Перед нами знову доля безробітного, цього разу Шарля Варне, такого собі пролетарія від літератури. Він три дні не їв, тинявся містом у відчай, готовий до самогубства. Повія Матильда врятувала юнака. Вони почали жити разом, і це принесло Шарлю вдачу.

Варне отримав запрошення на посаду секретаря від маркіза де Блезера. З першої зустрічі безробітний літератор і маркіз сподобалися один одному. Новий секретар виправдав довіру де Блезера і став потрібним для нього людиною. Варне придивляється до свого хазяїна, намагаючись зрозуміти натуру дворянина.

Маркіз Арнольд простий у поведженні, розумний, дбайливий володар маєтку, чемний, освічений, добре знає життя, кмітливий, практичний. Одного разу він на око визначив вагу корови до зважування із різницею в 30 фунтів! Запам'ятовуються афоризми де Блезера: «Народу все однаково», «Монархія не популярна».

Водночас маркіз має репутацію небезпечної людини. Його зброя — моральний принцип «слово дворянина». Але життя складне, суперечливе, а людина ще складніша. Регулювати всі ситуації, які трапляються в житті, «словом дворянина» неможливо. Маркізове слово звучить як вирок і для правих, і для винуватців. Спрацьовує, немов сокира ката, і завжди на користь власника замку.

Маркіз бере участь у суспільно-політичному житті, висуває свою кандидатуру на виборах. Секретар Варне активно йому допомагає. Де Блезер, зі свого боку, обіцяє перспективному помічникові підтримку, якщо переможе на виборчих перегонах, дає йому «слово людини»: «Я візьму вас із собою, ваше майбутнє буде забезпечено». А чим відрізняється «слово людини» від «слова дворянина»? Варне відчув цю різницю на собі.

Де Блезер ретельно оберігає свою репутацію. Проти маркіза плетуть інтриги, його намагаються заплямувати морально. Несподівано йому приходить запрошення на відкриття борделю. Це був провал виборчої кампанії. Варне втратив довіру маркіза, який звільнив секретаря. Адже де Блезер дав слово, дворянство було в нього в крові.

Не всі роботи французьких кіномитців нас влаштовують. І справа не лише в тому, що більшість картин не можна дивитися дітям до 16 років. Телефільми «Кримінальне щастя», «Старий з вулиці Батіньоль», «Бубурош», «Три малі меси», «Весілля Шиффон», «Зачароване крісло», «Улюбленець консьєржа» цікаві саме для французів, які полюбляють дивитися різні психологічні казуси і феномени, відхилення від моральних норм.

Склад зарубіжного серіалу повинен здивувати фахівців. У ньому поруч із оповіданнями показали екранізації романів, драматичних творів. Чия це помилка — французів чи українських укладачів програми?

Не вдовольняє і переклад дубльованих телефільмів. Усі титри французькою мовою диктор читає не завжди розбірливо. Глядач інколи не встигає зрозуміти ані назву телефільму, ні прізвище автора художнього твору. Бажано було б дати всі назви і прізвища українською мовою і на кілька секунд затримувати кадр, щоб встигли прочитати текст.

А загалом демонстрація французького серіалу — помітна подія в культурному житті України, яка має пізнавальне й естетичне значення.

Висновки. Досвід підготовки великих літературних програм, безумовно, повчальний і корисний для українського телебачення. Це школа екранізації художніх творів, практика візуального втілення змісту словесного матеріалу.

Творчі можливості зарубіжного досвіду знайдуть використання у відтворенні на телеекрані історичного середовища, різних соціальних структур, у галузі реставраційної роботи з метою правдиво, реально показати окремі сегменти столичного або провінційного життя. Кожний телефільм — частина панорами багатогранного життя Франції XIX ст. Виникає враження, ніби «машина часу» перенесла телеглядачів у Париж, і ми слухаємо звуки, вдихаємо парфуми його вулиць, бульварів, стаємо сучасниками Мопассана (Лависс, Рамбо, 1939).

Французький телесеріал — це висока майстерність візуальної передачі реального життя. Така позиція протистоїть багатьом сучасним телефільмам, які переносять телеглядачів у фантастичні, вигадані світи. Європейський телефільм зберігає традиції, живиться класикою. Французи продемонстрували, як потрібно показувати на екрані людину XIX ст., коли жінки носили корсети, довгі сукні й сідали в екіпажі. Рухатися в таких нарядах — складна наука. Зарубіжний серіал відкрив нам чимало таких секретів.

Режисери телефільмів виявили різні якості свого таланту й творчого досвіду. Так, Ф. Менґе майстерно ставить масові сцени («Скарбничка»), К. Шаброль, навпаки, тяжіє до діалогів тет-а-тет («Старий з вулиці Батіньоль»), полюбляє обігрувати окремі речі («Зачароване крісло»), Л. Ейнман чудово використовує для мізансцен інтер'єр («Бубурош»).

Українські телеглядачі мали змогу насолоджуватися славним французьким гумором у фільмах «Скарбничка», «Право Блеро», «Улюбленець консьєржа», «Проносне для малюка» тощо. Наприклад, розважає сцена, у якій робітник Блеро ремонтує замок власної камери у в'язниці й випадково зачинає за ґратами її начальника. Викликає сміх і кумедний поліцейський Баржу, який двічі втрачає номерну бляху. Французи вміють посміятися і з власної поліції.

У зарубіжних телефільмах не все відповідає дійсності. Для їзди верхи для жінок існували спеціальні сідла, що лежали на крупі коня

по діагоналі, а ноги світської дами завжди були з одного боку. Нині на екрані ми цього не бачимо. Усі актриси їздять на конях як чоловіки. Насправді такого не було (згадаймо «Вершницю» К. Брюлова).

Сподіваємося, що творчі досягнення французьких кіномитців сприятимуть створенню українських літературних телепрограм, цікавих екранізацій.

Перспективи подальших досліджень. Надалі продовжимо вивчення досвіду зарубіжних екранізацій художніх творів.

Список посилань

- Богословский, М. (1998). Борис Чичибабин и Иосиф Бродский как ключевые фигуры русской поэзии конца XX века. *Северо-Восток: альманах*. (С. 69–85). Харьков.
- Сімейкіна, Н. М. (1998). Інформаційні ресурси з художньої літератури. *Інформаційний сервіс в Інтернеті: навчальний посібник*. В. М. Шейко (Ред.). (С. 189–193). Харків.
- Сімейкіна, Н. М. (2000). Використання інформаційних технологій у викладанні літератури. *Вісник Харківської державної академії культури: збірник наукових праць*. (Вип. 3, 221–226). Харків.
- Лависс, Э., Рамбо, А. (Ред.). (1939). *История XIX века*. (Т. 8, с. 155–158). Москва: ОГИЗ.

References

- Bogoslovskiy, M. (1998). Boris Chichibabin and Joseph Brodsky as key figures of Russian poetry of the late twentieth century. In *Severo-Vostok: An almanac*. (P. 69–85). Kharkov. [In Russian].
- Simeykina, N. M. (1998). Information resources from artistic literature. *Information service on the Internet: a textbook*. V. M. Sheyko (Ed.). (P. 189–193). Kharkiv. [In Ukrainian].
- Simeykina, N. M. (2000). The use of information technology in teaching literature. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury: a collection of scientific works*. (Issue 3, 221–226). Kharkiv. [In Ukrainian].
- Laviss, Je., Rambo, A. (Eds.). (1939). *History of the 19th century*. (Vol. 8, p. 155–158). Moscow: Association of state book and magazine publishing houses. [In Russian].

Надійшла до редколегії 03.09.2020 р.